

Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
Fakulta elektrotechniky a informatiky
Katedra informatiky

Implementace efektivních datových struktur
Implementation of Efficient Data Structures

2014

Jiří Znoj

Zadání bakalářské práce

Student: **Jiří Znoj**

Studijní program: B2647 Informační a komunikační technologie

Studijní obor: 2612R025 Informatika a výpočetní technika

Téma: Implementace efektivních datových struktur
Implementation of Efficient Data Structures

Zásady pro vypracování:

Cílem této bakalářské práce je naimplementovat vhodné datové struktury, jež jsou potřeba pro efektivní vyhledávání v datech. Tato data mohou být například n-gramy extrahované z textů, nebo sekvence DNA. Následně je potřeba implementované datové struktury otestovat na vhodné datové kolekci a srovnat výsledky.

Pro implementaci použijte programovací jazyk C, nebo C++.

Seznam doporučené odborné literatury:

- [1] HEROUT, Pavel. *Učebnice jazyka C*. 6. vyd. České Budějovice: Kopp, 2009, 271, viii s. ISBN 978-80-7232-383-8
- [2] WRÓBLEWSKI, Piotr. *Algoritmy: datové struktury a programovací techniky*. Vyd. 1. Překlad Marek Michalek, Bogdan Kiszka. Brno: Computer Press, 2004, 351 s. ISBN 80-251-0343-9

Formální náležitosti a rozsah bakalářské práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.

Vedoucí bakalářské práce: **Ing. Daniel Robenek**

Datum zadání: 01.09.2013

Datum odevzdání: 07.05.2014

doc. Dr. Ing. Eduard Sojka
vedoucí katedry

prof. RNDr. Václav Snášel, CSc.
děkan fakulty

Prohlášení studenta

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně. Uvedl jsem všechny literární prameny a publikace, ze kterých jsem čerpal.

V Ostravě dne: 16. července 2014

.....

podpis studenta

Poděkování

Rád bych poděkoval Ing. Danielu Robenkovi za odbornou pomoc a konzultaci při vytváření této bakalářské práce.

Dále bych rád poděkoval svým rodičům za podporu při studiu a doc. Mgr. Jiřímu Dvorskému, Ph.D za šablonu, kterou jsem k vytváření této bakalářské práce využil.

Abstrakt

Práce se zabývá stromovými datovými strukturami. Především B+ stromy a R–stromy, které jsou vhodné pro ukládání n–gramů a zejména pak k jejich vyhledávání. N–gramy jsou části textu používané například pro detekci plagiátorství, porovnání DNA, detekci spamu či překladu z jednoho jazyka do druhého. Práce se také zabývá implementací těchto dvou stromových struktur a jejich otestování na vhodných testovacích datech.

Klíčová slova

n–gram; vyhledávání; B+ strom; R–strom; datové struktury; stromy; binární strom, AVL strom, 2–3–4 strom, red–black strom, B–strom;

Abstract

This thesis deals with tree-data structures. Especially with B+ trees and R-trees that are suitable for storing and searching n-grams. N-grams are part of a text used for example for the detection of plagiarism, comparison of DNA detection, spam or translation from one language to the other. This thesis also deals with the implementation of the two structures and test them on appropriate test data.

Key words

n-gram; searching; B+ tree; R-tree; data structures; trees; binary trees, AVL tree, 2-3-4 tree, red-black tree, B-tree;

Seznam použitých zkratek

Zkratka	Význam
MBR	minimum bounding rectangles = minimální ohraničující obdélníky
CPU	procesor
DNA	kyselina deoxyribonukleová – nosič genetické informace

Obsah

Úvod.....	- 9 -
1 Datové struktury.....	- 10 -
1.1 Abstraktní datové typy	- 10 -
1.2 Prvky datových struktur	- 10 -
1.3 Operace nad prvky datových struktur	- 10 -
2 Nelineární datové struktury – stromy	- 11 -
2.1 Binární stromy.....	- 11 -
2.1.1 Binární vyhledávací strom.....	- 11 -
2.2 Dokonale vyvážené stromy	- 13 -
2.3 AVL stromy.....	- 14 -
2.4 2–3–4 stromy.....	- 15 -
2.5 Red–Black stromy	- 15 -
2.6 B–stromy	- 17 -
2.6.1 B–strom	- 17 -
2.6.2 B+ strom.....	- 19 -
2.7 R–stromy	- 20 -
2.8 N–gram.....	- 22 -
3 Implementace	- 23 -
3.1 Git.....	- 23 -
3.2 Rozhraní a prostředí	- 24 -
3.3 Implementace B+ stromu	- 25 -
3.4 Implementace R–stromu	- 27 -
4 Měření efektivity struktur.....	- 31 -
5 Závěr	- 34 -
6 Použitá literatura	- 35 -
7 Seznam příloh.....	- 36 -

Úvod

K ukládání N-gramů je potřeba zvolit vhodnou datovou strukturu s ohledem na to, že n-gramy jsou často vyhledávány k detekci spamu, porovnání DNA sekvencí, překladu z jednoho jazyka do druhého a detekci plagiátorství. Vybraná struktura musí tedy umožňovat efektivní uložení a hlavně rychlé vyhledávání.

Vhodným kandidátem k ukládání N-gramů se jeví B-strom pro svou vyváženost a logaritmickou složitost jak při vkládání, tak i při vyhledávání. B-strom také umožňuje velmi rychlé sekvenční vyhledávání a to nejen v paměti, ale i na diskovém úložišti. R-strom, jako druhý kandidát pro uchovávání N-gramů, je vhodný především pro své prostorové vlastnosti. Jednotlivé gramy N-gramů jsou uloženy tak, že je možné vyhledávat podle nějaké vlastnosti libovolného gramu.

Stromy jsou datové struktury využívané k ukládání dat v počítačích a tato práce se ve své první a druhé kapitole snaží s těmito strukturami čtenáře seznámit. Třetí kapitola obsahuje popis implementace B-stromu i R-stromu a čtvrtá kapitola se pak zabývá jejich testováním.

1 Datové struktury

Datová struktura je množina dat sloužící k jejich uchovávání a uspořádání. Pokud se velikost datové struktury může měnit, tak říkáme, že má dynamický charakter. Datové struktury mohou být lineární (pole, zásobník, fronta, seznam) či nelineární (stromy, grafy). Výběr datových struktur je pro vývoj programů často stěžejní. Výběr struktury ovlivňuje množství použité paměti, čas potřebný k operacím pro práci s daty, jakými jsou vkládání do datové struktury, vyhledávání dat či jejich odstranění. Různé datové struktury mají své specifické operace pro práci s daty. [1][3]

1.1 Abstraktní datové typy

Datové struktury, kterými se budeme zabývat, jsou abstraktní datové typy. Umožňují totiž sestavení programů s velkou mírou abstrakce. Jedná se o datové typy, ke kterým přistupujeme skrze jejich rozhraní, aniž bychom museli znát jejich konkrétní implementaci. [3]

1.2 Prvky datových struktur

Jednotlivé prvky datových struktur mohou být různé. Může se jednat o jednoduché typy (primitivní datové typy) či celé třídy s komplikovanou vnitřní strukturou.

Jednotlivé prvky lze od sebe na základě nějaké jejich vlastnosti rozlišovat porovnávat a tím pádem také uspořádat. [1]

1.3 Operace nad prvky datových struktur

Operace mohou být pro různé datové struktury různé. Obecně však lze operace rozdělit na 2 typy: dotazy a modifikující operace. [1]

Dotazy vrací nějakou informaci o datové struktuře. Nejčastějšími dotazovacími operacemi jsou:

- DS.Search(k): vyhledávání prvku k v datové struktuře DS,
- DS.Min(): nalezení minimálního prvku v uspořádané datové struktuře DS,
- DS.Max(): nalezení maximálního prvku v uspořádané datové struktuře DS,

Modifikující operace mění datovou strukturu. Nejčastějšími modifikujícími operacemi jsou:

- DS.Insert(x): vložení prvku x do datové struktury DS,
- DS.Delete(x): odstranění prvku x z datové struktury DS.

2 Nelineární datové struktury – stromy

Graf je soustava bodů (říkáme jim uzly nebo vrcholy), z nichž některé dvojice jsou propojeny (těmto spojnicím říkáme hrany). [2]

Souvislý graf, jenž je acyklický (neobsahuje jako podgraf žádnou kružnici), nazýváme strom.

Kořenový strom je takový strom, který má jeden odlišný uzel. Tento uzel nazýváme kořen. Spojení jednoho uzlu s jiným nazýváme cesta bez ohledu na to, jestli se na tomto spojení nachází další uzly či nikoliv. Máme-li cestu mezi kořenem a libovolným jiným uzlem x , pak říkáme, že x je následovník kořene. Všechny uzly na této cestě od kořene k uzlu x jsou předchůdci uzlu x . Existuje vždy právě jedna cesta z jednoho uzlu ke každému jinému uzlu ve stromu.

Pokud mezi nějakým uzlem a kořenem není žádný jiný uzel, pak tento uzel nazýváme potomkem kořene. Každý uzel s výjimkou kořene má právě jeden uzel, který uzlu předchází. Takový uzel nazýváme rodičem.

Uzel, který nemá žádné potomky, nazýváme list, nebo listový uzel. Uzel s potomky je pak vnitřní uzel. Pro další uzly ve stromu používáme obdobné názvy jako v rodokmenu. Například rodiče, který je rodičem uzlu x , nazýváme prarodičem uzlu x . Ve stromu můžeme najít třeba i sourozence, což jsou uzly, které mají stejného rodiče a strýce. Strýc uzlu x je sourozenec rodiče uzlu x .

Pokud v každém uzlu musíme mít určitý počet potomků ve specifikovaném pořadí, pak tento strom nazýváme M -ární strom. Toto pravidlo však často neplatí pro kořen a vnější uzly – listy. [1][3]

2.1 Binární stromy

Binární strom je složen z uzlů majících dva potomky. Každý uzel s výjimkou kořene binárního stromu má právě jednoho rodiče. Pro každý uzel platí pravidla binárního stromu. Každý potomek je buď levým, nebo pravým podstromem binárního stromu. Kromě potomků pak každý uzel obsahuje nějaká data s výjimkou listů, které mohou být prázdné (pro dodržení podmínky, že každý uzel má právě 2 potomky).

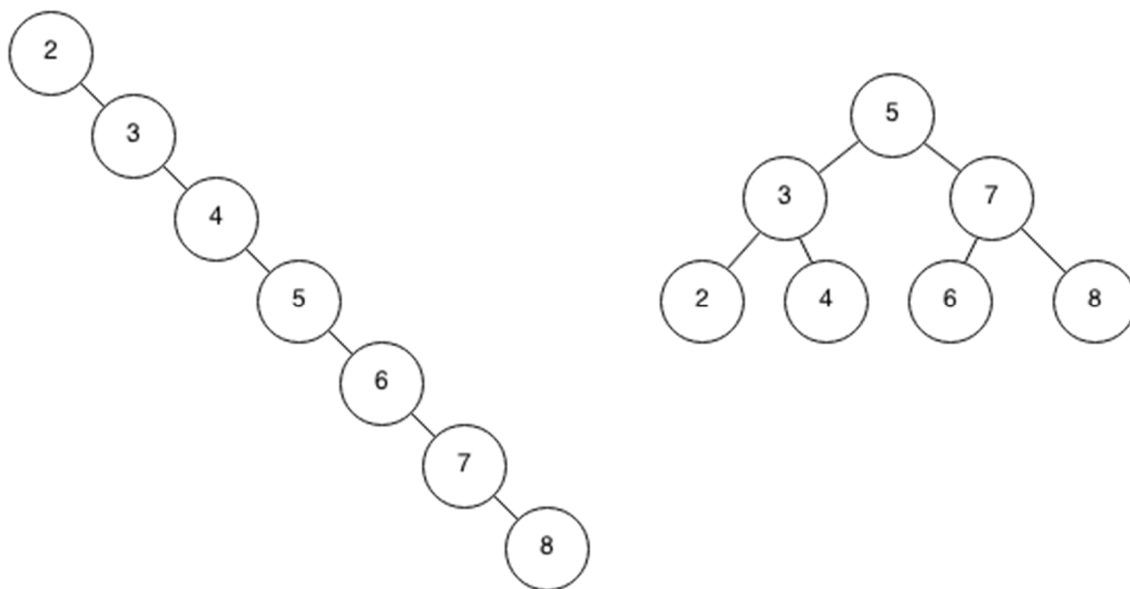
2.1.1 Binární vyhledávací strom

Binární vyhledávací strom je takový binární strom, který má potomky seříděny podle nějakého klíče. Toto seřídění je pak stejné pro všechny uzly v daném binárním vyhledávacím stromu. Levý potomek tedy bude vždy dle tohoto porovnání menší než pravý.

Většinou nevíme dopředu nic o klíčích binárního vyhledávacího stromu, dle kterých pak budou ve stromu přibývat nové uzly a které tedy budou strom formovat. Může se tedy stát, pokud budou přibývat uzly s klíči, které jsou seřazeny vzestupně (nový uzel se vždy zařadí jako nejpravější uzel stromu) či sestupně (nový uzel se vždy zařadí jako nejlevější uzel stromu).

Takový strom pak degraduje na lineární seznam a k nalezení prvku je zde potřeba průměrně $\frac{n}{2}$ porovnání. V nejhorším případě je potřeba až n porovnání.

Tento jev je znázorněn na obrázku 2.1, kde pro vyhledání s klíčem 8 je v levém stromu potřeba 7 porovnání, kdežto ve stromu vpravo jen 3. Oba stromy obsahují stejné uzly.

Obrázek 2.1: Binární strom

Vyhledávání v Binárním vyhledávacím stromu probíhá zavoláním metody vyhledávání na kořen tohoto stromu. Pokud se klíč tohoto uzlu shoduje s hledaným, pak byl uzel úspěšně nalezen. Pokud je vyhledávaný klíč větší nežli klíč v aktuálním uzlu a neexistuje pravý potomek, tak vyhledávání končí neúspěšně, což znamená, že uzel nalezen nebyl. Pokud však pravý potomek existuje, tak je rekurzivně volána metoda vyhledávání na tomto pravém potomkovi. Analogicky pokud hledaný klíč je menší jak klíč v aktuálním uzlu a neexistuje levý potomek, pak se hledaný klíč ve stromu nenachází. Pokud levý potomek existuje, tak je na něj rekurzivně volána metoda vyhledávání. Časová složitost vyhledávání je závislá na hloubce daného stromu. Průměrná složitost je logaritmická, ale pokud je strom degradovaný, tak v nejhorším případě může být k nalezení prvku potřeba projít až n položek. Časová složitost jev tomto případě tedy lineární.

Vkládání do Binárního vyhledávacího stromu je obdobné jako vyhledávání. Vkládaný prvek je nejprve vyhledán, a pokud hledání končí úspěšně, tak je do stromu vkládán klíč, který se zde již nachází. Takový klíč nazýváme duplicitní klíč nebo duplicita. Pokud by vyhledávání skončilo neúspěšně (tedy potomek, na který by se volala metoda vyhledávání, neexistuje), tak se právě zde vytvoří nový uzel s klíčem, který je do stromu vkládán a který byl rovněž použit pro vyhledávání, jenž skončilo neúspěšně.

Jestliže je ve stromu povoleno vkládání duplicitních prvků, tak při vkládání je potřeba upravit podmínku pro rozhodování na kterou stranu se prvek umístí. Pokud je klíč vkládaného prvku shodný s klíčem aktuálního uzlu, tak bude vložen vždy jako pravý (případně vždy jako

levý) potomek. Pokud již jeden neexistuje, tak bude metoda pro vkládání volána vždy na pravého (případně vždy levého) potomka. Při vyhledávání, pokud je dosaženo uzlu s klíčem stejným, jako je klíč vyhledávaného prvku, tak se bude pokračovat ve vyhledávání na pravém (případně levém, v závislosti na implementaci vkládání) potomkovi.

Rušení uzlu opět nejdříve zahrnuje jeho vyhledávání. Pokud prvek není nalezen, pak tato procedura končí. Pokud je prvek nalezen, pak další postup záleží na počtu potomků. Pokud rušený uzel nemá žádného potomka, pak jej lze odstranit bez jakékoli další akce. Pokud má uzel jednoho potomka, pak se rodič rušeného uzlu stane rodičem toho uzlu, který byl potomkem uzlu rušeného. Potomek rušeného uzlu se tak stane potomkem uzlu, který je rodičem od rušeného uzlu. Po vytvoření této vazby je možné rušený uzel odstranit. Jestliže má rušený uzel 2 potomky, pak máme dvě možnosti. Buď nahradíme rušený uzel nejpravějším uzlem levého podstromu, nebo nejlevějším uzlem pravého podstromu. Nejpravější (respektive nejlevější) uzel nalezneme rekurzivně tak, že projdeme levý (respektive pravý) podstrom rušeného uzlu a pokud existuje pravý (levý) potomek, tak je navštíven a rekurzivně se opět následuje pravým (levého) potomkem až do té doby, dokud takový potomek existuje. Poslední uzel, tedy ten, který již nemá pravého (levého) potomka je nejpravější (nejlevější) potomek.

2.2 Dokonale vyvážené stromy

Nejhorší případy pro sestavení binárního vyhledávacího stromu jsou takové, kdy vkládáme položky, které jsou již seřazené, mají velké množství duplicitních klíčů (pokud jsou samozřejmě ve stromu povoleny), jsou seřazeny opačně, nebo alternují klíče s velkými a malými hodnotami. V takových případech strom degraduje a stává se i pro relativně malý počet položek vysokým. Vyhledávání v takovém stromu je tak pomalé v porovnání se stromem, který obsahuje stejný počet položek, ale má lepší strukturu – tedy není tak vysoký. [3]

Dokonale vyvážený strom je takový strom, který má počet uzlů v levém podstromu stejný jako v tom pravém, nebo se jejich počet liší maximálně o jeden. Toto pravidlo platí pro každý uzel takového stromu. V každé úrovni kromě poslední se nachází maximální počet uzlů. Výška stromu je tedy vždy $\log_2 n$.

Dokonale vyvážené stromy jsou velmi výhodné pro vyhledávání, jelikož složitost vyhledávání se v nejhorším případě rovná délce nejdelší cesty ve stromu. Nejdelší cesta ve stromu je zde cesta od kořene k nejlevějšímu listovému uzlu. Obecně se však jedná o cestu od kořene k listu, který leží v nejnižší úrovni stromu. Díky tomu, že dokonale vyvážený strom má pro všechny listy cestu stejně dlouhou, lišící se maximálně o 1, tak je tato cesta nejkratší v porovnání s jinými stromy, jejichž uzly mají stejný stupeň a dokonale vyvážené nejsou. Průměrný počet porovnání k nalezení uzlu v takovémto stromu je $\log_2 n$, kde n je počet uzlů a základ 2 udává počet potomků každého uzlu.

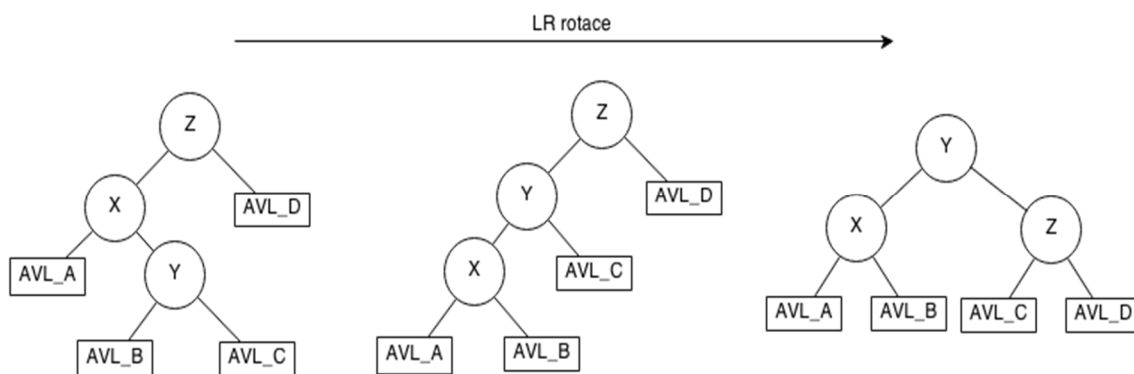
Velkou nevýhodou dokonale vyvážených stromů je odebrání, nebo přidání nového uzlu. Tato akce je časově náročná, jelikož téměř vždy naruší dokonalou vyváženost stromu a vyžaduje tak jeho přestavění. Dokonale vyvážené stromy tak používáme v případech, kde se po jejich sestavení struktura již nemění, nebo mění jen minimálně.

2.3 AVL stromy

AVL stromy jsou vyvážené stromy, což znamená, že se jedná o takové binární stromy u kterých se délka nejdelší cesty levého podstromu a délka nejdelší cesty pravého podstromu liší maximálně o 1. Na rozdíl od dokonale vyvážených stromů není nutné téměř při každém vkládání/rušení uzlu strom znovu konstruovat. Pokud však přestane platit podmínka vyváženosti, je potřeba strom opravit.

Pro každý uzel si uchováváme informaci o jeho vyváženosti a v případě potřeby jej opravíme za pomoci operace rotace.

Rotace je operace, při níž dochází k výměně pozice rodiče a potomka takovým způsobem, aby byl strom opět vyvážený a zároveň aby bylo zachováno pravidlo binárního vyhledávacího stromu (levý potomek se ve stromu nachází s menší hodnotou klíče než je hodnota rodičovského uzlu a vpravo lze nalézt potomka s hodnotou klíče menší než má rodič). Rotace rozlišujeme dvojího typu a to jednoduché a dvojité. Jednoduchá rotace je buď pravá RR, nebo levá LL. Tento typ rotací je znázorněn na obrázku 2.4. Pravá rotace RR je operace, při níž se z rodiče stává levý potomek a současně z jeho původně pravého potomka se nově stává rodič. Levá rotace LL je pak operace, při níž se z levého potomka stává rodič a z rodiče pravý potomek. Dvojitě rotace rozlišujeme dvě a to LR a RL. Jak je ukázáno na obrázku 2.2, tak u LR rotace je nejdříve provedena levá rotace s tím, že levý potomek původního pravého potomka (nynějšího rodiče) se stane pravým potomkem původně rodiče (nynějšího levého potomka) a následuje pravá rotace rodiče nového rodiče. RL rotace je opět nejdříve pravá rotace s přesunem pravého potomka od původního potomka (nynějšího rodiče) k původnímu rodiči (nynějšímu pravému potomku) jako jeho levý potomek. Následuje levá rotace rodiče od nového rodiče (původního levého potomka). [1]

Obrázek 2.2: Ukázka LR rotace

Při rušení uzlu, pokud strom přestane být vyvážený, je opět potřeba jej opět opravit za pomoci zde popsaných rotací.

2.4 2–3–4 stromy

2–3–4 strom je takový strom, který obsahuje 3 typy uzlů. 2–uzel, 3–uzel a 4–uzel. Číslo uvedené u názvu jednotlivých uzlů říká, na kolik potomků daný uzel ukazuje. 2–uzel tedy ukazuje na 2 potomky, 3–uzel na 3 potomky a 4–uzel na 4. Každý z těchto uzlů má počet klíčů na kolik potomků ukazuje - 1. Znamená to tedy, že 2–uzel je standardní uzel binárního stromu s 1 klíčem a dvěma potomky, 3–uzel obsahuje 2 klíče a 4–uzel klíče 3.

Vkládání do 2–3–4 stromu probíhá tím způsobem, že nalezneme pozici kde by se měl uzel nacházet a je-li zde 2–uzel, je do něj nový klíč přidán a stává se z něj 3–uzel. Obdobně je tomu u 3–uzlu, ze kterého analogickým způsobem po vložení nového klíče vzniká 4–uzel. V případě že se na místě kam chceme klíč vložit nachází 4–uzel, je tento uzel rozdělen. Rozdělení uzlu je provedeno vložním prostředního klíče do rodiče a z krajních klíčů se stanou jeho potomci. Do jednoho z těchto potomků je nově vkládaný klíč vložen (v závislosti na porovnání s klíčem, který byl vložen do rodiče).

V případě, že by i rodič byl 4–uzlem, tak do něj opět nelze nový klíč vložit. Bylo by nutné provést štěpení – jak je popsáno v předchozím odstavci. Stejná situace by pak nastala i s jeho rodičem až, v nejhorším případě, s kořenem. Aby se tomuto zabránilo, tak vždy při vyhledávání místa pro vložení listu pokud se narazí na 4–uzel, dojde k jeho rozdělení. Díky této operaci se budou 4–uzly nacházet pouze v listových uzlech a my budeme mít jistotu, že při rozdělování 4–uzlu můžeme vložit klíč s jeho prostřední hodnotou do rodiče, neboť ten jistě 4–uzlem není. Když by byla potřeba rozštěpit kořen, tak při jeho rozdělení z prostředního klíče vznikne nový kořen a ze 2 zbývajících jeho potomci.

Díky tomu, že se výška tohoto stromu zvětšuje pouze tehdy, když dělím kořen, tak je 2–3–4 strom vždy dokonale vyvážený.

Vyhledávání bude při manipulaci se složitějšími datovými strukturami kvůli vyskytujícím se 3–uzlům a 4–uzlům pomalejší než vyhledávání v binárním stromu. [1]

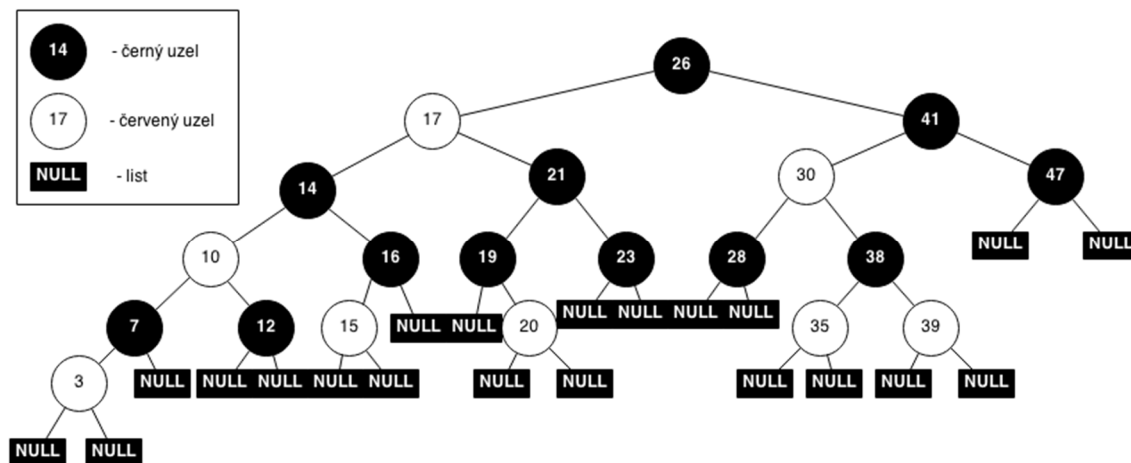
2.5 Red–Black stromy

Algoritmus pro vkládání položek do 2–3–4 stromů je snadný k pochopení, ale poněkud složitý na implementaci kvůli množství případů, které mohou nastat. Hlavní myšlenkou Red–Black stromů je mít binární vyhledávací strom s výhodami 2–3–4 stromu.

Red–Black strom, někdy také červeno–černý strom, je částečně vyvážený binární strom s výškou v nejhorším případě $2 \log_2(n + 1)$, kde n je počet uzlů daného stromu. Částečně vyvážený je proto, že každá cesta z libovolného uzlu do listu obsahuje vždy stejný počet černých uzlů. Počet takovýchto černých uzlů na cestě z každého listu do kořene nazýváme černou výškou. Nejdelší cesta je tak vždy nejvýše tak dlouhá, jak dvojnásobek délky nejkratší cesty ze stejného uzlu. [7]

Každý uzel Red–Black stromu je buď černý nebo červený, což je zaznamenáno pomocí příznaku uvnitř každého uzlu. Každý list je černý a neobsahuje žádnou hodnotu. Je reprezentován

hodnotou NULL. Jestliže je některý uzel červený, pak jsou jeho potomci vždy černí. Kořen je vždy černý. Takový Red–Black strom se nachází na obrázku 2.3. [7]

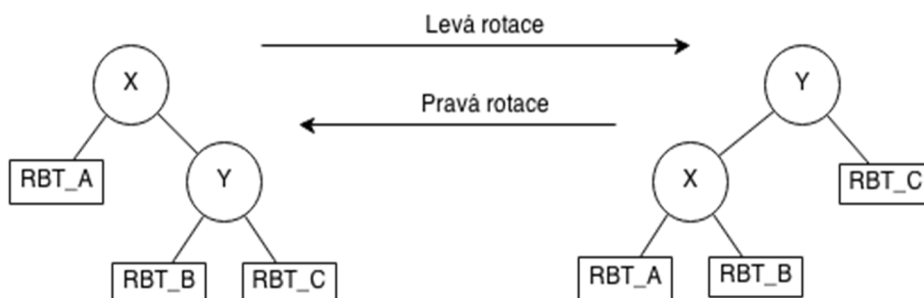

Obrázek 2.3: Ukázka Red–Black stromu

Strom se díky tomuto příznaku stává velmi podobným 2–3–4 stromu. 2 červené potomky s černým rodičem si lze představit jako 4–uzel a 3–uzel je právě jeden červený potomek (levý nebo pravý) s černým rodičem. [3]

Operace vkládání a rušení uzlů mají složitost $O(\log n)$ a k vyváženosti jsou stejně jak u AVL stromů použity rotace. Počet těchto rotací je konstantní a tak se Red–Black stromy často využívají v aplikacích, ve kterých se uzly rychle objevují a rychle mizí, nebo v aplikacích, které musí běžet v reálném čase.

V Red–Black stromech rozeznáváme 2 rotace – levou a pravou. Levou rotací rozumíme operaci, kdy se z rodiče stává potomek jeho původně pravého potomka. Z levého potomka, původního pravého potomka (nyní rodiče) se stane pravý potomek původního rodiče (nyní levého potomka). Pravou rotací pak rozumíme operaci inverzní k levé rotaci. Z rodiče se stane pravý potomek, z jeho levého potomka se stane nový rodič a z pravého potomka od tohoto původně levého potomka (nyní rodiče) se stane levý potomek původního rodiče (nynějšího pravého potomka). Na obrázku 2.4 se nachází ukázka takové rotace.

Obrázek 2.4: Levá LL a pravá RR rotace

Uzel vkládaný do tohoto stromu je vždy červený. Vkládání probíhá na stejnou pozici jako bychom vkládali do binárního vyhledávacího stromu. Pokusíme se uzel vyhledat a v případě neúspěchu jej vložíme na místo, kde bychom jeho pozici při vyhledávání předpokládali. Pokud je rodič černý uzel, pak jsou všechny podmínky pro Red–Black strom splněny. Pokud ne, pak může nastat několik dalších případů. Jestliže je rodič červený, tak dochází k porušení podmínky, že každý červený uzel musí mít 2 černé potomky. Důležitá je barva strýce vkládaného uzlu – tedy sourozence od červeného rodiče. Jestliže je tento strýc červený, zaměníme barvu rodiče, strýce a prarodiče od vkládaného uzlu. Opět může být narušeno některé z pravidel Red–Black stromu, ale to o 2 úrovně výše, což je opět nutné opravit. Když však strýc není červený, ale je černý, tak další akce závisí na tom, jestli je vkládán nový prvek jako levý, nebo jako pravý potomek. V případě, že je vkládán uzel jako levý potomek, je nutné provést pravou rotaci a obarvit původního rodiče a prarodiče (dřívějšího rodiče a bratra) vkládaného uzlu. V situaci, kdy je strýc vkládaného uzlu černý a vkládá se nový uzel jako pravý potomek červeného uzlu, provádí se levá rotace a původní rodič bude nyní jako nově vkládaný uzel. Tím pádem se nám problém mění na předchozí. Červený rodič, černý strýc a vlevo vložený nový prvek.

Když rušíme uzel, tak postupujeme nejdříve stejně jako u binárního vyhledávacího stromu. V případě, že jsme smazali červený uzel, tak pravidla Red–Black stromu zůstala zachována. Jestliže však rušíme uzel který je černý a má černého potomka, tak jakmile potomek nahradí smazaného rodiče, označíme jej jako "dvojnásobně černý uzel". Snažíme se najít nejbližší červený uzel a dvojici červený – dvojnásobně černý uzel nahradit dvěma černými uzly. Máme 2 způsoby jak toho docílit: restrukturalizace a přebarvení. Restrukturalizace řeší problém lokálně, přebarvení šíří problém vzhůru. Když má bratr dvojnásobně černého uzlu červeného potomka, udělám restrukturalizaci. V případě, že je tento potomek pravý, uděláme levou rotaci a přebarvíme dvojnásobně černý uzel na černý a zároveň obarvíme na černý i červený uzel. Když je onen potomek levý, tak provedeme pravou a levou rotaci a opět přebarvení této dvojice uzlů. Pokud je bratr černý a má černého potomka, je třeba provést přebarvení bratra na červený uzel. Jestliže rodič byl červený, odebrání uzlu je dokončeno. Pokud však byl otec černý, stává se z něj dvojnásobně černý uzel a je potřeba na něj aplikovat některé pravidlo pro opravení tohoto jevu. Je-li pravý bratr červený, je třeba rodiče obarvit na červenou, červeného bratra na černou a provést restrukturalizaci pomocí levé rotace. Problém je tak oddálen o 1 krok dále od kořene.

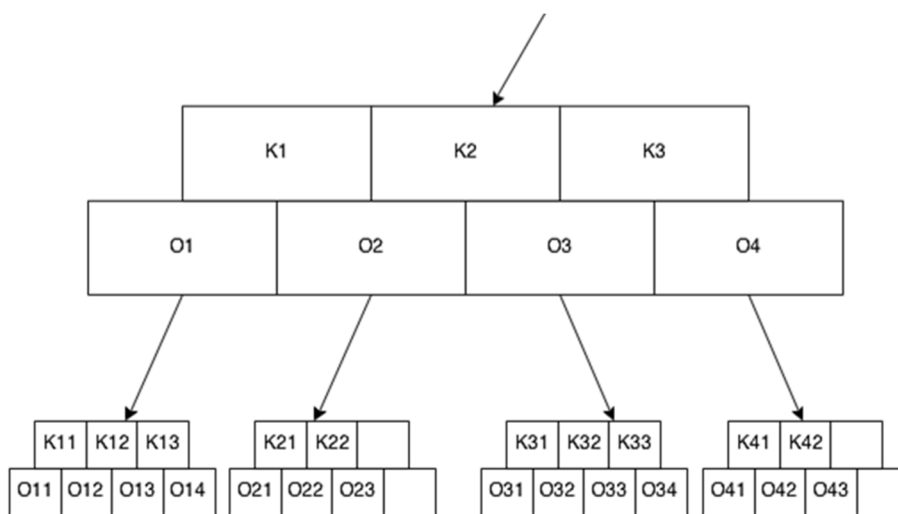
2.6 B–stromy

2.6.1 B–strom

Mějme B–strom, který má řád M . Místo toho abychom trvali na vlastnosti, že v každém uzlu musí být právě M klíčů, budeme dodržovat pravidlo, že každý uzel musí mít klíčů nejvýše M a nejméně pak $M/2$. Uzly B–stromu nazýváme stránky. Odkazů na potomky v B–stromu je v nelistových stránkách vždy o 1 více. Pokud se jedná o listovou stránku, tak nemá žádné odkazy na potomky (podstromy, stránky). V opačném případě má stránka vždy $k+1$ odkazů na podstromy, kde k je počet klíčů dané stránky. Výjimkou v počtu klíčů je kořen, který musí mít alespoň jeden klíč, což nastává při vložení prvního klíče, nebo při štěpení kořenového uzlu. Při dodržení výše

popsaných pravidel pro počet klíčů v každé stránce víme, že všechny nekořenové stránky v B–stromu jsou nejméně z poloviny zaplněny. Strom je buď prázdný, nebo obsahuje stránky – stromy, které reprezentují interval mezi klíči, kde je odkaz umístěn. Intervalem stromu zde rozumíme všechny klíče od nejmenšího klíče stromu (nejlevějšího klíče) po klíč stromu s nejvyšší hodnotou (nejpravější klíč). Pokud se jedná o první odkaz, hodnoty v celém intervalu jsou menší než hodnota prvního klíče v aktuální stránce, jestliže se jedná o nejpravější odkaz, tak odkazuje na strom, jehož hodnoty v celém intervalu jsou větší než hodnota nejpravějšího klíče aktuální stránky. V případě, že je odkaz umístěn mezi dvěma klíči, tak je nejnižší hodnota intervalu stromu, na nějž odkaz odkazuje, větší než hodnota levého klíče a zároveň nejvyšší hodnota intervalu odkazovaného stromu je nižší, než hodnota klíče pravého. [3]

Na obrázku 2.5 je znázorněna část B–stromu, kde M (maximální počet klíčů ve stromu) je 3. Každá stránka může mít tedy nejvýše 3 klíče se 4 odkazy na podstromy a nejméně 2 klíče se 3 odkazy. Ve vyobrazené části B–stromu je nejmenší klíč K_{11} a největší K_{42} . Klíče jsou uspořádány následovně: $K_{11} < K_{12} < K_{13} < K_1 < K_{21} < K_{22} < K_2 < K_{31} < K_{32} < K_{33} < K_3 < K_{41} < K_{42}$. Interval tohoto stromu je tedy $K_{11} - K_{42}$. Nejvyšší hodnota podstromu, na který odkazuje odkaz O_{11} by byla menší než K_{11} a nejmenší hodnota podstromu, který by byl odkazován odkazem O_{43} by měla hodnotu větší než K_{42} . V podstromu na který odkazuje O_{22} budou mít všechny klíče větší hodnotu než klíč K_{21} a zároveň hodnotu menší než klíč K_{22} .

Obrázek 2.5: Příklad B–stromu 3. řádu

Strom roste logaritmicky a to vždy štěpením kořene. Díky tomuto jevu všechny uzly vždy leží ve stejné hloubce.

Vyhledávání ve stromu začíná od kořenové stránky a prochází její klíče. Pokud je hodnota stejná, pak je nalezeno to, co jsme hledali. V případě, že je hodnota klíče větší, rekurzivně pokračuje vyhledávání levým ukazatelem na další stránku. Když není žádný klíč větší než hledaný, pokračuje se stejným způsobem rekurzivním prohledáváním stránky pod nejpravějším

odkazem. Je-li snaha pokračovat v prohledávání stránky v místě, kde žádný odkaz není, hledaný prvek se ve stromu nenachází.

Vkládání do stromu začíná opět, jako v každém jiném stromu, vyhledáváním. Jestliže je prvek nalezen, další akce bude spočívat v závislosti na vlastnosti daného stromu týkající se duplicity prvků. Jestli jsou ve stromu povoleny duplicity, prvek bude uložen. V opačném případě nikoliv a buď nebude provedena žádná akce, nebo budou dodána nějaká doplňující data z vkládaného prvku do prvku se stejným klíčem, který se ve stromu již nachází. Když se při vyhledávání prvku se shodným klíčem jako je klíč vkládaného prvku narazí na odkaz, kterým nelze pokračovat v prohledávání stromu (žádný odkaz se zde nenachází) a prohledává se tedy listová stránka, bude zde nový prvek přidán. Není-li stránka ještě zcela zaplněna, bude pouze prvek přidán na příslušnou pozici ve stránce a to tím způsobem, aby byly klíče ve stránce vzestupně seřazeny. Je-li stránka již zaplněna, je potřeba stránku rozštěpit, tj. rozdělit na 2 stránky s polovičním zaplněním. Rozštěpení se provede tím způsobem, že z prvků stránky, do které je potřeba nový prvek vložit vybereme ten prostřední a vložíme jej do rodiče. Levý odkaz pak bude odkazovat na novou stránku s polovinou klíčů, které jsou všechny menší než klíč, který byl vložen do rodiče a pravý odkaz pak bude odkazovat na stránku s polovinou klíčů, které jsou všechny větší než prvek vložený do rodiče. Nový prvek pak bude vložen na základě porovnání hodnoty klíče vkládaného prvku a klíče vloženého do rodičovského uzlu. Jestliže nebyl rodič zcela zaplněn, není třeba další akce. V opačném případě rodič obsahoval maximální množství klíčů a je nutné rodiče rozštěpit. Tímto způsobem se v nejhorším případě rozštěpí všechny stránky na cestě ke koření až pak i samotný kořen. V případě, že se rozštěpí i kořen, výška stromu se zvětší o 1.

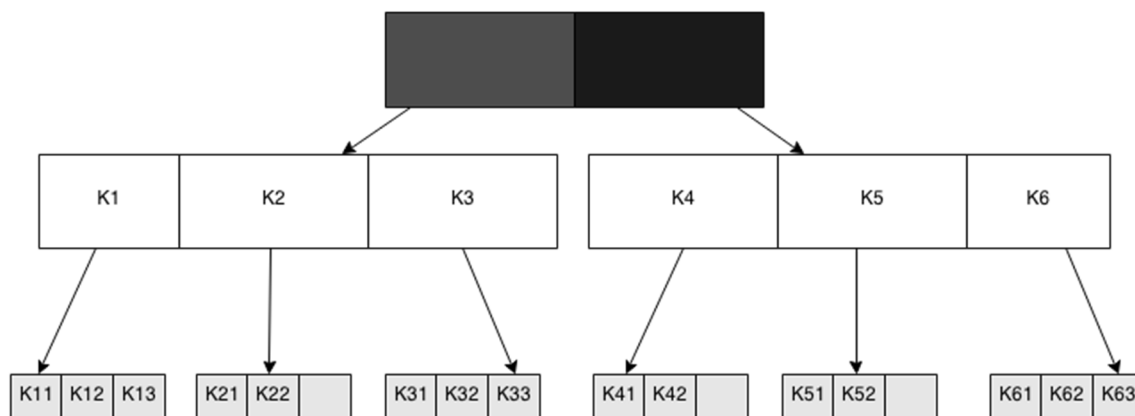
2.6.2 B+ strom

B+ strom vychází z B–stromu, ale liší se v umístění prvků ve struktuře. Zatímco B–strom má klíče s příslušnými daty rozmístěny ve všech stránkách stromu, B+ strom má všechny klíče s daty uloženy v listech. Rozdíl v těchto dvou stromech tak spočívá ve štěpení zaplněných uzlů. U B+ stromu místo toho, aby se prostřední prvek přesunul do rodiče, vloží se do rodiče pouze klíč a prvek s prostředním klíčem zůstane vždy v levém podstromu uložen jako nejpravější klíč. Vyhledávání se liší tím způsobem, že pokud v prohledávané stránce bude aktuální klíč ne větší než hledaný, ale když bude větší nebo roven, tak bude vyhledávání pokračovat v uzlu pod levým odkazem. Až tehdy, když odkaz na další stránku neexistuje a klíč aktuální je roven klíči vyhledávanému, tak je nalezeno.

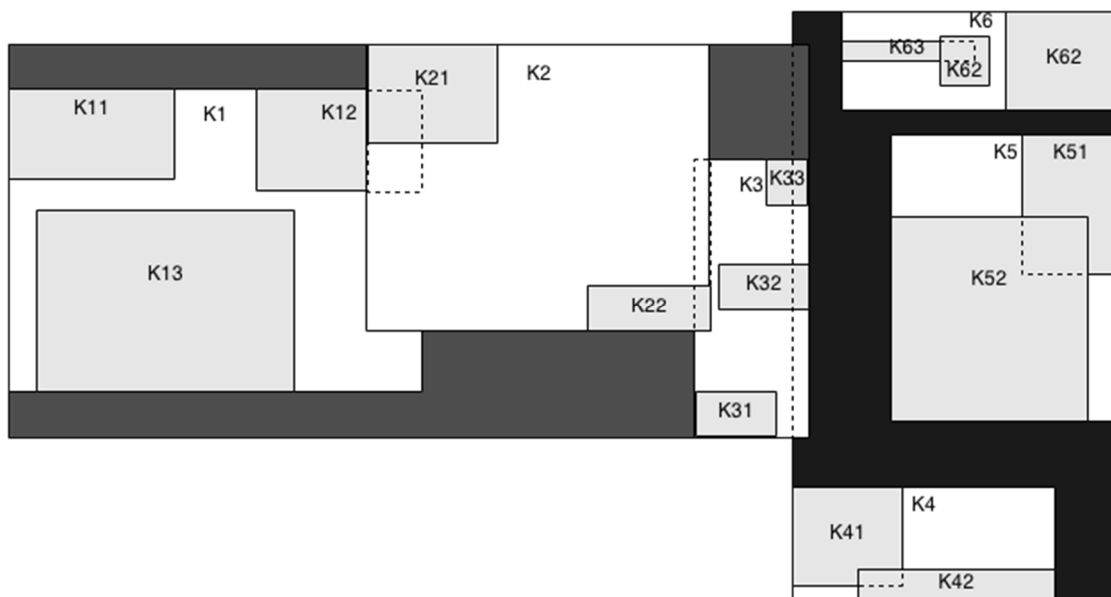
Výhodou B+ stromu je možnost rychlého procházení všech prvků, nebo libovolného počtu prvků sousedících. Tato výhoda je způsobena právě vlastností, že jsou všechny prvky uloženy v listových stránkách a vlastností, že všechny listové stránky leží ve stejné hloubce stromu. Nejpravější odkaz listové stránky je často implementován tak, že odkazuje na sousední listovou stránku. Ostatní odkazy, jako je tomu u B–stromu, mohou být buď prázdné, nebo mohou odkazovat na data reprezentovaná klíči ve stromové struktuře.

2.7 R–stromy

R–strom je prostorová datová struktura založená na B+ stromech poprvé popsaná A. Guttamanem v roce 1984 [4]. Tato struktura byla navržena především pro aplikace s geografickými daty a databázové systémy využívající indexovací mechanismus, jenž pomáhá získávat data rychleji a to díky jejich prostorové lokaci. Při vyhledávání se totiž neprochází všechny objekty, ale pouze oblasti ve kterých se může hledaný objekt nacházet. Tyto oblasti se zužují až do hledaného objektu. Vyhledávání bodu je stejně snadné jako vyhledávání úsečky či nějaké N–dimenzionální oblasti.

Obrázek 2.6: Ukázka stromové struktury R–stromu

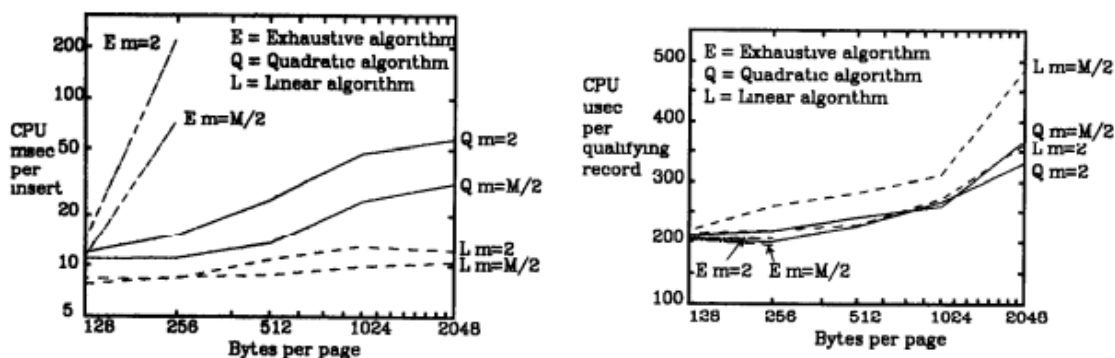
Obrázek 2.7: Jedna z možných planárních reprezentací dat R–stromu z obrázku 2.6

Na obrázku 2.6 je ukázka stromové struktury R–stromu a na obrázku 2.7 jsou pak ukázána data z tohoto R–stromu. Je zde také naznačeno jak se jednotlivé oblasti (MBR) mohou překrývat.

Jednotlivé uzly jsou množiny d -dimenzionálních objektů, kde d je menší nebo rovno N . Takovéto objekty nazýváme MBR. Každý vnitřní uzel má pak MBR ohraničující MBR jeho potomků. Listové uzly, stejně jako v B+ stromech, odkazují na data. MBR v listových uzlech jsou pravoúhlé objekty ohraničující nebo reprezentující data. Jednotlivé MBR se mohou překrývat, mohou být obsaženy ve více jiných MBR, ale mají vždy jen jednoho rodiče. 1-dimenzionální objekty si můžeme představit jako úsečky, 2-dimenzionální jako obdélníky, 3-dimenzionální jako kvádry a vícedimenzionální objekty si sice jen stěží představíme, ale můžeme je využívat. Počet klíčů v jednotlivých uzlech je stejný jako počet klíčů ve stránkách B+ stromu. Rozdíl je však v kořenu, který musí obsahovat, pokud není listem, alespoň 2 záznamy.

Vyhledávání v R-stromu je podobné vyhledávání v B+ stromu. I zde jsou všechna data uložena až v listech. Vyhledávání opět začíná v kořenu a prohledávají se rekurzivně potomci, ve kterých je obsažena oblast ve které se nachází to, co právě hledáme. Zde se vyhledávání liší od vyhledávání v B+ stromech, jelikož zde je možné pokračovat po více větvích, což vyplývá z vlastnosti, že se jednotlivé MBR mohou překrývat. Jestliže jsou takoví potomci nalezeni, prohledává se opět v jejich potomcích, až dokud není dosaženo listu. Pokud takoví potomci nalezeni nejsou, vyhledávání končí neúspěšně. Existuje-li v listu MBR s daty která jsou vyhledávána, tak pouze tehdy vyhledávání končí úspěšně.

Vkládání do R-stromu začíná vyhledáváním. Jestliže vyhledávání končí úspěšně, tak buď vložíme duplicitní prvek, vložíme ke stávajícímu nějaká další data, nebo metoda pro vkládání nevykoná žádnou akci a skončí. V případě, že vkládáme duplicitní prvek nebo prvek ve stromu nalezen nebyl, tak prvek můžeme vložit do listu. Prvek vkládáme do stromu vždy tak, aby se v něm MBR co nejméně změnily. Při vkládání postupujeme podobně jako u B+ stromu – pokud je v listu místo, tak pouze tehdy prvek vložíme a následně, když je třeba, upravíme MBR listu, rodiče a všech uzlů na cestě ke kořeni. Pokud místo v listu není, dojde k jeho rozštěpení a vytvoření nového prvku MBR v rodiči. Opět dochází k úpravě všech MBR až ke kořeni, když je to třeba.

Obrázek 2.8: Porovnání algoritmů na rozdělování uzlů: vlevo využití CPU při vkládání, vpravo při vyhledávání [4]

K rozštěpení uzlu existují 3 algoritmy, jejichž srovnání, co se týče využití CPU při vkládání a vyhledávání je zaznamenáno na obrázku 2.8 přejatého z publikace R-Trees: A Dynamic Index Structure for Spatial Searching. Více takových grafů lze nalézt v [4].

Exhaustive Algorithm generuje všechny možnosti, jak lze uzel rozštěpit a vybere tu nejlepší. Má však exponenciální složitost a je tak příliš složitý a tedy i pomalý pro velké uzly. Dalším algoritmem s kvadratickou složitostí je Quadratic Split. Ten funguje tak, že vybere 2 objekty, které by mezi sebou vytvořily nejvíce volného prostoru. Jinými slovy 2 objekty, které by spolu vytvořily největší MBR. Zbývající objekty jsou přiřazovány k jednomu z těchto dvou objektů podle toho, jak moc záleží na tom, ke kterému z těchto dvou prvků budou přiřazeny. Nejdříve se tak přiřadí ty prvky, které by u jednoho prvku výrazně zvětšily MBR a u druhého podstatně méně. Prvky se samozřejmě musí rozdělit tak, aby byla splněna podmínka minimálního počtu prvků v každém z nově vytvořených objektů. Tento algoritmus je nejpoužívanější, protože má obecně nejlepší poměr mezi složitostí algoritmu a vhodného rozdělení uzlu. Posledním zde zmíněným algoritmem je Linear Split. Tento algoritmus s lineární složitostí je analogický jako Quadratic Split s tím rozdílem, že najde 2 nejvzdálenější objekty a ke každému z nich pak vloží v náhodném pořadí ostatní prvky. Ty vkládá do jednoho ze dvou uzlů, jehož MBR by se zvětšila nejméně. V případě, že se do některé skupiny musí vložit zbývající uzly tak, aby byla dodržena podmínka minimálního počtu prvků v uzlu, je to provedeno a algoritmus končí. [4]

2.8 N-gram

N-gram je shluk n jednotek z dané sekvence. Tato sekvence může být složena z písmen, čísel či celých slov. Pokud je n rovno 1, pak takovýto shluk nazýváme unigram. V případě $n = 2$ bigram, pokud se jedná o shluk 3 jednotek, tak jej nazýváme trigram a jestliže se zde nachází jednotek více, pak je obvykle n nahrazeno příslušným číslem udávajícím počet za sebou jdoucích elementů. [6]

N-gramy se využívají například k rozpoznávání řeči, opravě pravopisných chyb, extrakci informací a překladu z jednoho jazyka do druhého.

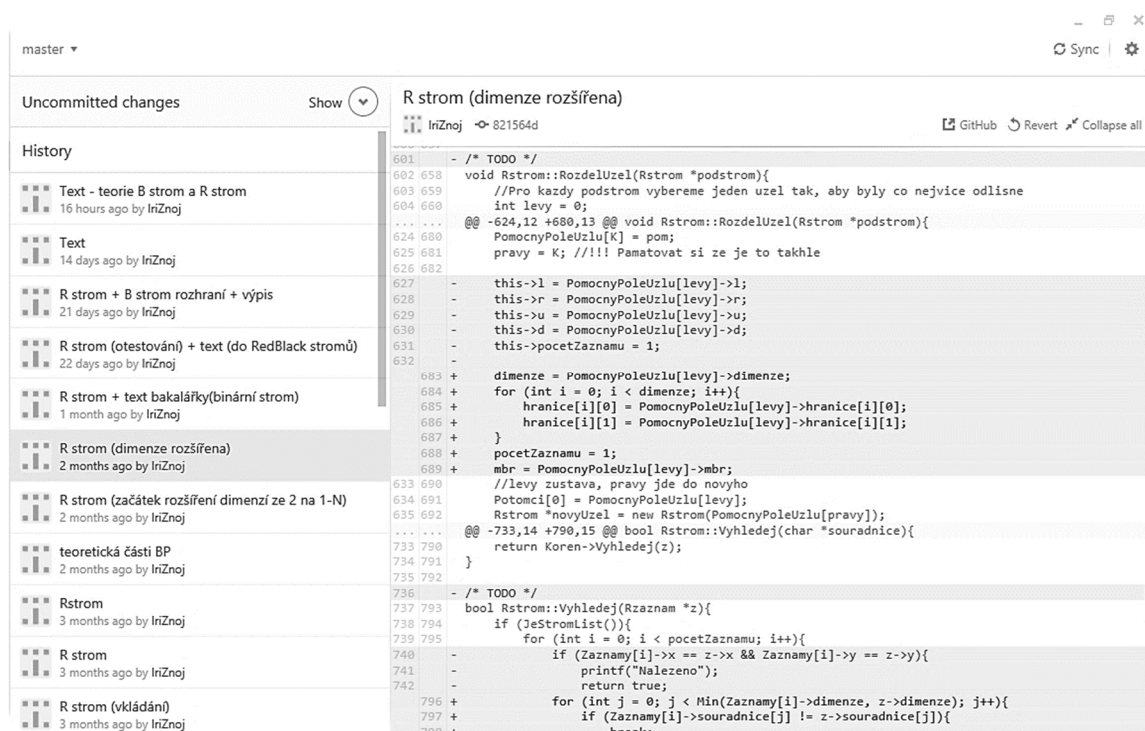
3 Implementace

Během vytváření kódu bylo dbáno na efektivitu implementovaných struktur. Zdrojový kód je také psán s důrazem na čitelnost, znovupoužitelnost, snadnou modifikaci a jednoduché rozhraní.

3.1 Git

Systém Git byl v roce 2005 vyvinut pro potřeby vývoje jádra linuxu jeho vývojáři. Používá se pro správu verzí, což umožňuje kdykoli obnovit projekt do libovolného stavu, ve kterém se někdy nacházel a byl v něm uložen. Hlavním rozdílem systému Git oproti všem ostatním systémům je v tom, že systém Git chápe data spíše jako sadu snímků vlastního malého systému souborů. Celá historie projektu je uložena lokálně a většina operací tak probíhá takřka okamžitě.[5]

Při implementaci kódu jsem použil k jeho zálohování, správě verzí a obnovování systém Git s ukládáním nejen zdrojových kódů, ale i veškerých dat spojených s touto bakalářskou prací. Takovými daty jsou například testovací data, text bakalářské práce, část použité literatury, obrázky, aj. Vše se nachází na stránce https://github.com/IriZnoj/n_grams. Využil jsem repozitář webové služby GitHub proto, že jeho prostředí je mi blízké, je bezplatný a má širokou základnu uživatelů, což pro mne znamená jistou záruku spolehlivosti. Jako klienta jsem nejprve na svém notebooku, kde jsem bakalářskou práci vypracovával, využíval služeb příkazové řádky. Během implementace stromových struktur jsem však přešel na program GitHub pro Windows, nabízený zdarma webovou službou GitHub a to pro jeho jednoduché rozhraní a pohodlnou obsluhu. Ukázka programu se nachází na obrázku 3.1.

Obrázek 3.1: Ukázka repozitáře programu GitHub pro Windows

3.2 Rozhraní a prostředí

V rámci této bakalářské práce jsem naimplementoval B+ strom popsáný v kapitole 2.6.2 a R–strom, který je popsán v kapitole 2.7. K implementaci jsem v souladu se zadáním bakalářské práce použil jazyk C s některými prvky jazyka C++ (jakými jsou např. třídy). Použití těchto struktur se v běžném použití, tedy ve volání veřejných metod použitých k vkládání nových záznamů do stromu (`void VlozZaznam(char *text)`), k vyhledávání ve stromové struktuře (`bool Vyhledej(char *text)`), k výpisu všech položek uložených ve stromu (`void Vypis()`) a k volání metody pro výpis stromové struktury (`void UkazStrom()`), nemění. Vyjmenované veřejné metody mají tedy oba stromy stejné. Při vkládání do stromu jsou jednotlivé n–gramy odděleny koncem řádku a jejich načítání probíhá ze standardního vstupu. Výpis n–gramů uložených v B+ stromu, indexů uložených v R–stromu, výpis struktury či informace o existenci některého n–gramu ve struktuře jsou vypisovány na standardní výstup. R–strom pak umožňuje vkládání i vyhledávání pomocí pole indexů.

Jako vývojové prostředí k implementaci stromových struktur jsem se rozhodl použít Microsoft Visual Studio 2013 které firma Microsoft poskytuje studentům katedry informatiky zdarma pro nekomerční účely v rámci MSDN Academic Alliance.

3.3 Implementace B+ stromu

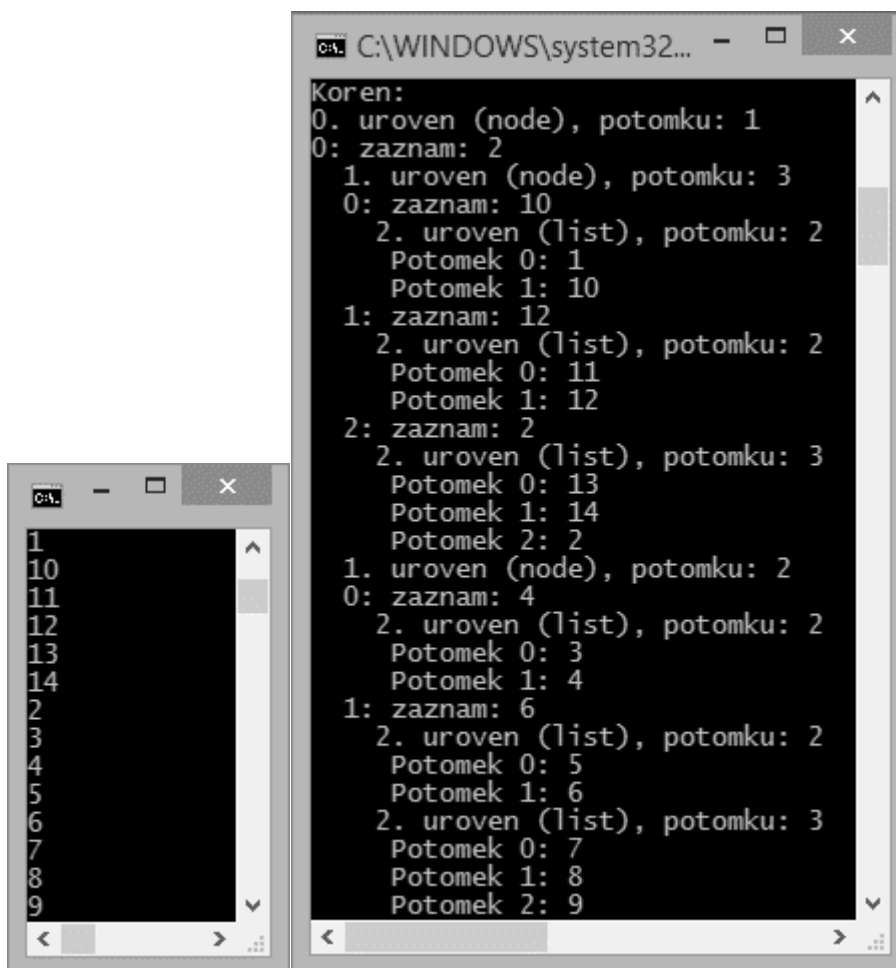
V implementovaném B+ stromu lze nastavit hodnotu konstanty K , která uvádí maximální počet klíčů ve stránkách. Tedy například pro $K = 4$ může být v každé stránce 2 – 4 záznamů a tedy až 5 odkazů na potomky, pokud se nejedná o listovou stránku. Lze také nastavit konstantu `MAX_SLOVO`, která uvádí maximální počet znaků, který se z vkládaného n -gramu do B+ stromu uloží.

Vkládání do B+ stromu i vyhledávání v něm je implementováno tak, jak je popsáno v kapitole 2.6 pojednávající o B stromech. Když je vkládán nový záznam, tak je vždy vložen až do příslušné listové stránky (podle porovnání hodnot klíčů v jednotlivých úrovních) na pozici, která případně klíči nového záznamu v porovnání s ostatními klíči záznamů v listové stránce. Pokud je však listová stránka zcela zaplněna (obsahuje K záznamů), tak proběhne její štěpení. Štěpení je implementováno tím způsobem, že v zaplněné stránce zůstane polovina záznamů (konkrétně $\lfloor \frac{n}{2} \rfloor$) a zbylé záznamy se vloží do stránky nové. Nový záznam je vložen do jedné z těchto dvou stránek v závislosti na hodnotě jeho klíče. Dle pravidel B+ stromu při štěpení stránek zůstávají všechny záznamy v listových stránkách. V této implementaci se do rodiče neukládá pouze klíč, ale interference na celý záznam, což je paměťově stejně náročné řešení, které zachovává stejnou strukturu jak pro vnitřní stránky, tak pro listové. Listové stránky se tak od těch vnitřních liší pouze tím, že neobsahují žádné odkazy na potomky. Když je vkládán záznam, který již ve struktuře existuje, je zcela ignorován. Toto chování lze ve zdrojovém kódu snadno změnit za pomoci makra `DUPLICITY`.

K vyhledávání v implementovaném B+ stromu slouží metoda `Vyhledej(char *text)`, která je volána v kořenové stránce. Rekurzivně se v závislosti na hodnotě klíče hledaného záznamu a hodnotách klíčů ve stromové struktuře postupuje směrem k listové stránce, kde se porovná hodnota klíče hledaného záznamu s hodnotami klíčů všech záznamů nacházejících se v této stránce. Pokud se klíč shoduje, pak metoda vrátí `True` (záznam se v B+ stromu nachází). V opačném případě `False` (záznam nebyl nalezen).

K vypsání záznamů je možné použít metodu `Vypis()`. Tato veřejná metoda volá privátní metodu `VypisPolozky(Bstrom *strom)`, kde je jako parametr vložen kořen stromu. Když je parametrem stránka nelistová, tak se metoda volá rekurzivně pro všechny potomky této stránky. Potomci rovněž slouží jako parametr volané metody. Pokud je parametrem listová stránka, pak jsou všechna data jednotlivých záznamů uložených zde v listové stránce vypsána. V této implementaci jsou data stejná jako klíče používané pro správné zařazení záznamu do stromu. Toto chování lze však snadno doimplementovat, neboť každý záznam je instancí třídy `Bzaznam`. Tímto způsobem se data vypíší od nejlevějšího záznamu nejlevější až po nejpravější záznam nejpravější listové stránky B+ stromu. Záznamy jsou díky tomu při výpisu vzestupně seřazeny. Na obrázku 3.2 vlevo je znázorněn výstup metody `Vypis()` pro vstupní data "1", "2", "3", "4", "5", "6", "7", "8", "9", "10", "11", "12", "13", "14". Čísla jsou zde uvedena pro názornost a prostorovou skromnost.

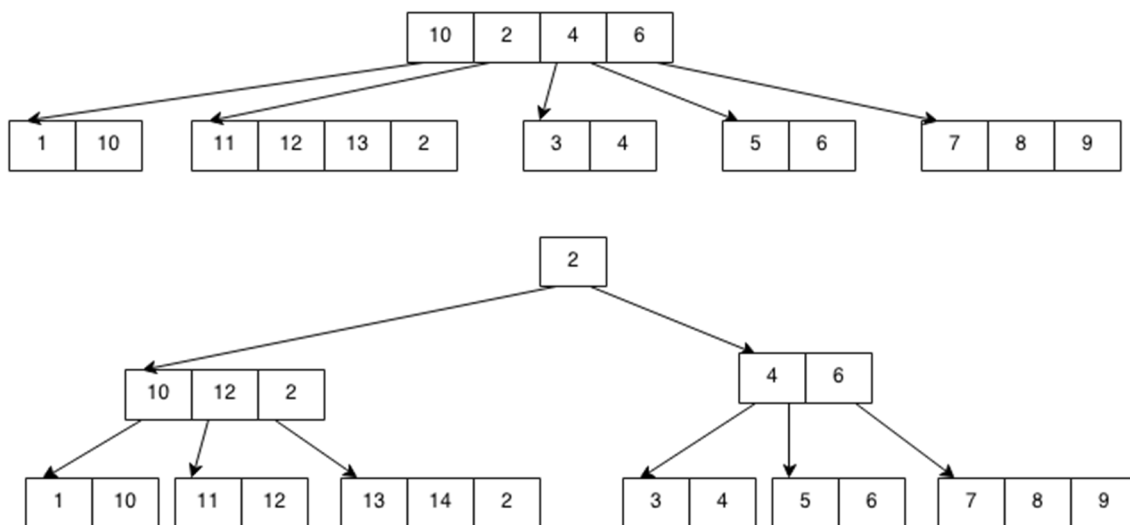
Dále lze vypsát data s dalšími informacemi, a to pomocí veřejné metody UkazStrom(), která volá na kořenové stránce metodu VypisZaznamySPotomky(int hloubka). Parametr hloubka udává, v jaké hloubce se nachází stránka, na které je metoda volána. Tato metoda pracuje obdobně jako metoda pro výpis dat popsaná výše s tím rozdílem, že vypisuje data strukturovaně tak, aby reprezentovala tvar B+ stromu. Kromě hloubky (vzdálenosti od kořene) jsou vypisovány pro každou nelistovou stránku informace, že se jedná o vnitřní stránku, počet potomků a hodnoty jejich klíčů. Pro listové stránky je vypisována informace, že se jedná o list, vypíše se počet záznamů ve stránce a pro každý záznam data, která představuje. Ukázka výpisu pro stejná vstupní data jako v předchozím případě pro metodu Vypis() je na obrázku 3.2 vpravo.

Obrázek 3.2: vlevo : ukázka výstupu metody Vypis(),
vpravo: ukázka výstupu metody UkazStrom()

Na obrázku 3.3 je znázorněno vkládání do implementovaného B+ stromu, který je složen z klíčů "1", "2", "3", "4", "5", "6", "7", "8", "9", "10", "11", "12" a "13". Čísla jsou zde použita pro jejich krátký tvar a názornost. Klíče mohou tvořit libovolné sekvence omezené velikostí konstanty MAX_SLOVO. Do stromu je vkládán monogram "14", který způsobí nejdříve štěpení listové stránky s n–gramy "11", "12", "13", "2" na 2 listové stránky s hodnoty "11", "12" v levé a "13", "2" v pravé stránce, do které je vložen monogram "14" tak, jak je znázorněno na obrázku

3.3. Prostřední klíč původní listové stránky (tedy monogram "12") je vložen do rodičové stránky, což způsobí další štěpení. Jelikož se jedná o kořen B+ stromu, tak toto štěpení způsobí růst výšky stromu.

Obrázek 3.3: Ukázka štěpení B+ stromu při vložení n-gramu s klíčem 14

3.4 Implementace R–stromu

Jelikož R–strom je struktura, která vychází z B+ stromu, tak jsem i k jeho implementaci B+ strom popsaný v kapitole 3.3 využil. Konstanty ovlivňující vlastnosti struktury jsou konstanta K udávající maximální počet klíčů v jednom uzlu, konstanta m udávající nejmenší počet záznamů v každém uzlu, konstanta MAX_SLOVO udávající maximální velikost záznamu a konstanta D představující maximální dimenzi vkládaného záznamu. Každý uzel také obsahuje hodnotu MBR. Pro listové uzly je tato hodnota rovna 1, pro nelistové uzly se získá hodnota násobením rozdílu nejnižších a nejvyšších hodnot jednotlivých dimenzí. Například pokud jsou zde maximálně 2–dimenzionální prvky, pak se vypočítá obsah obdélníku, do kterého se souřadnice všech záznamů vlezou.

Vkládání může být prováděno dvěma způsoby. Parametrem může být řetězec složený z čísel a bílých znaků, který je pomocí metody `RetezecNaCisla(char *retezec)` rozparsován na několik čísel, jejichž počet je omezen konstantou D . Taková čísla pak představují souřadnice jednotlivých dimenzí vkládaného záznamu. Druhou možností je vkládání záznamu se 2 parametry, kterými jsou pole celočíselných hodnot a jeho velikost. Data jsou opět vždy vkládána tak, že se zavolá metoda pro vložení záznamu na kořenový uzel, z něhož se pak hledá na základě hranic jednotlivých MBR listový uzel, do kterého lze záznam vložit. Záznamy se vždy vkládají do listových uzlů.

Pokud je záznam do listu vložen, pak je volána metoda `ZkontrolujHranici(int hranice[], int dimenze)`, která pomocí metody `PorovnejAZmen(int hranice[], int dimenze)` zjistí, jestli je třeba rozšířit hranice MBR. Pokud je třeba rozšířit hranice, tak jsou hranice v této metodě změněny a je vrácena hodnota `True` pro indikaci, že byla provedena změna hranic. V případě, že

byla provedena změna, v metodě `ZkontrolujHranici(int hranice[], int dimenze)` se zavolá metoda `PrepocitejObsah()`, která pomocí metody `VypocitejObsah(int hranice[][2], int dimenze)` vypočítá novou hodnotu MBR tohoto listu. Pokud list není zároveň kořen, tak se stejným způsobem kontroluje, jestli je potřeba rozšířit hranice rodičovského uzlu. V případě že ano, tak se rozšíření provede, přepočítá se MBR a opět se volá rodičovský uzel a to až do té doby, dokud nedojde ke zkontrolování kořene, nebo pokud nebude třeba rodiče měnit. Pokud některá dimenze neobsahuje žádnou, nebo obsahuje pouze jednu hodnotu, pak je násobena číslem 1. Nové záznamy jsou vkládány do pole zleva doprava. Záznamy v listových uzlech nejsou nijak seřazeny. Jejich pořadí závisí na čase, kdy byly do listu vloženy a to buď při vkládání do stromu, nebo při vkládání při rozštěpení uzlu.

Pokud je volána metoda pro vkládání záznamu na nelistovém uzlu, tak se hledá potomek s takovými hranicemi, které potřebují nejmenší rozšíření. Jelikož se hranice jednotlivých uzlů mohou překrývat, může existovat více potomků, které nepotřebují (nebo potřebují stejné) rozšíření, aby se do nich mohl vložit nový prvek. Když k tomuto jevu dojde, má přednost potomek s menší hodnotou MBR. Tento postup se rekurzivně opakuje až do té doby, dokud se nevkládá do listového uzlu.

Když je záznam vkládán do listového uzlu ve kterém již existuje K záznamů, tak je potřeba, stejně jako u $B+$ stromů, uzel rozštěpit. Rozhodl jsem se k tomu použít algoritmus `Quadratic Split`. Ke všem K záznamům v tomto uzlu je přidán i záznam vkládaný a pomocí metody `VyberDvaZaznamy(int &l, int &r)` jsou vybrány takové dva záznamy, které by vytvořily MBR s největší hodnotou kdyby byly oba v jednom uzlu. Tyto záznamy jsou vybrány tím způsobem, že pro všechny dvojice je vypočítána hodnota MBR. Jakmile jsou vybrány 2 záznamy, tak jeden zůstane v levém listu a pro druhý je vytvořen nový, pravý list. Ostatní záznamy v levém listu nezůstávají, ale podle potřeby budou znovu vloženy, jinak by bylo nutné po přesunu některých záznamů do pravého uzlu vypočítat nové hranice, hodnotu MBR a prvky, které v uzlu zůstávají, přesunout na nejlevější pozice. Zbývající prvky jsou přiřazovány tak, že pomocí metody `DalsiPrvek(Rstrom *strom, bool prepocitatLevy, bool prepocitatPravy, long long zmenal[], long long zmenar[])` je vypočítáno číslo udávající, jak moc záleží, kam se daný záznam zařadí. Toto číslo je vypočítáno jako rozdíl změny MBR levého listu potřebné k uložení záznamu a změny MBR pravého listu, pokud by byl záznam uložen právě tam. Záznam s takovýmto největším rozdílem bude přiřazen jako první. Po každém přiřazení je potřeba opět přepočítat velikost změny pro záznamy, které ještě přiřazeny nebyly. Mnou implementovaný R strom je vyvinut tak, že jakmile je záznam vložen do pravého uzlu, tak pro všechny záznamy není třeba znovu přepočítávat změnu MBR všech ještě nevložených záznamů pro levý uzel, ale pouze pro uzel pravý a velikost celkového rozdílu. Stejně tak, když je záznam vložen do levého uzlu, není třeba znovu počítat změnu MBR ještě nevložených záznamů pro uzel pravý. Aby byla dodržena podmínka minimálního počtu záznamů v každém listu, tak jakmile hrozí její porušení, zbývající záznamy se vloží do patřičného uzlu, aby k jejímu porušení nedošlo. Následně se do rodiče vloží reference na nový list, případně, pokud je dělen kořen, tak se vytvoří nový kořen se 2 potomky (původním listem a novým listem), vypočítá se jeho hranice a hodnota MBR. Pokud nastane situace, že se odkaz na nový listový uzel vkládá do rodiče, ve kterém již na tento odkaz není

místo, tak musí dojít ke štěpení vnitřního uzlu. Štěpení vnitřního uzlu probíhá analogicky jako štěpení listu.

Při jednoduchém výpisu záznamů ze stromu, tedy při volání metody Vypis() se volá na kořenovém uzlu metoda VypisPolozky(). Metoda je rekurzivní a volá sama sebe pro všechny potomky, jedná-li se o vnitřní uzel. V případě listových uzlů metoda vypíše hodnotu každé dimenze všech záznamů uložených v listech. Tento výpis probíhá stejně jako u B+ stromu od nejlevějšího záznamu nejlevějšího listového uzlu až po nejpravější záznam nejpravějšího listového uzlu R stromu.

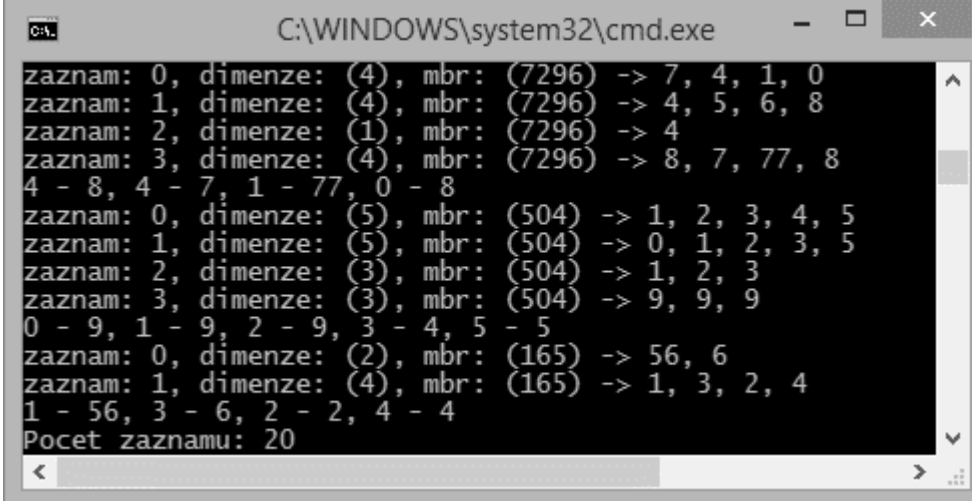
Další možností je vypsat data metodou UkazStrom(), která na kořenu R stromu volá metodu VypisZaznamySPotomky(int hloubka). Parametr udává hloubku zanoření ve stromu, která se voláním potomka inkrementuje a díky tomu lze z výpisu vypožorovat strukturu stromu. Výpis obsahuje hranice MBR každého uzlu, informaci jestli se jedná o listový či vnitřní uzel, hodnotu MBR a v listových uzlech pro každý záznam jeho pořadí v listu, počet dimenzí a pro každou dimenzi její hodnotu. Na obrázku 3.4 je uveden příklad takového výpisu pro vstupní data "1 2 3 4 5", "1 2 3", "1 3 2 4", "4 5 6 8", "7 4 1 0", "0 1 2 3 5", "4", "56 6", "8 7 77 8" a "9 9 9".

```

C:\WINDOWS\system32\cmd.exe
Koren:
0) (node), dimenze:
  0: 0 - 56,
  1: 1 - 9,
  2: 1 - 77,
  3: 0 - 8,
  4: 5 - 5
  1) (leaf) (mbr: 7296)
    0: 4 - 8
    1: 4 - 7
    2: 1 - 77
    3: 0 - 8
    zaznam: 0, dimenze: (4) -> 7, 4, 1, 0
    zaznam: 1, dimenze: (4) -> 4, 5, 6, 8
    zaznam: 2, dimenze: (1) -> 4
    zaznam: 3, dimenze: (4) -> 8, 7, 77, 8
  1) (leaf) (mbr: 504)
    0: 0 - 9
    1: 1 - 9
    2: 2 - 9
    3: 3 - 4
    4: 5 - 5
    zaznam: 0, dimenze: (5) -> 1, 2, 3, 4, 5
    zaznam: 1, dimenze: (5) -> 0, 1, 2, 3, 5
    zaznam: 2, dimenze: (3) -> 1, 2, 3
    zaznam: 3, dimenze: (3) -> 9, 9, 9
  1) (leaf) (mbr: 165)
    0: 1 - 56
    1: 3 - 6
    2: 2 - 2
    3: 4 - 4
    zaznam: 0, dimenze: (2) -> 56, 6
    zaznam: 1, dimenze: (4) -> 1, 3, 2, 4
  
```

Obrázek 3.4: Ukázka výstupu metody UkazStrom()

Poslední možností je zde použití metody VypisPlus(), která opět na kořenovém uzlu volá rekurzivní metodu VypisPolozkyPlus(), která volá sama sebe na potomky nelistových uzlů. U listových uzlů vypisuje kromě informací, které jsou vypsané při volání metody Vypis() ještě hranice listového uzlu a pro každý jeho záznam velikost dimenze a velikost MBR. Nakonec je pak vypsan celkový počet záznamů uložených ve stromu. Ukázka výstupu metody VypisPlus() je na obrázku 3.5


```
C:\WINDOWS\system32\cmd.exe
zaznam: 0, dimenze: (4), mbr: (7296) -> 7, 4, 1, 0
zaznam: 1, dimenze: (4), mbr: (7296) -> 4, 5, 6, 8
zaznam: 2, dimenze: (1), mbr: (7296) -> 4
zaznam: 3, dimenze: (4), mbr: (7296) -> 8, 7, 77, 8
4 - 8, 4 - 7, 1 - 77, 0 - 8
zaznam: 0, dimenze: (5), mbr: (504) -> 1, 2, 3, 4, 5
zaznam: 1, dimenze: (5), mbr: (504) -> 0, 1, 2, 3, 5
zaznam: 2, dimenze: (3), mbr: (504) -> 1, 2, 3
zaznam: 3, dimenze: (3), mbr: (504) -> 9, 9, 9
0 - 9, 1 - 9, 2 - 9, 3 - 4, 5 - 5
zaznam: 0, dimenze: (2), mbr: (165) -> 56, 6
zaznam: 1, dimenze: (4), mbr: (165) -> 1, 3, 2, 4
1 - 56, 3 - 6, 2 - 2, 4 - 4
Pocet zaznamu: 20
```

Obrázek 3.5: Ukázka výstupu metody VypisPlus()

4 Měření efektivity struktur

Měření jsem prováděl na svém notebooku s procesorem Intel(R) Core(TM) i3 CPU M 330 @ 2.13GHz, se 4,0 GB DDR3 paměti a 64bitovým operačním systémem Windows 8.1 Pro.

K měření efektivity jsem se nejdříve zaměřil na unigramy. Jako testovací data jsem využil soubor s názvem Komplexní český Wordlist stažený zde: [8]. Dalšími testovacími daty byl soubor bigramů použitý k článku uvedenému zde: [12]. Testovací data skládající se pouze z číselných N–gramů jsem vytvořil za pomoci po sobě jdoucích a pak i náhodně generovaných čísel.

Jednotlivé N–gramy jsou odděleny koncem řádku. Data se do stromu vkládají buď ze standardního vstupu, nebo ze souboru jehož jméno je vloženo jako parametr při spuštění programu. Stejně tak je tomu s daty pro vyhledávání. Buď jsou zadávána ze standardního vstupu, nebo je zadáno jméno souboru jako druhý parametr.

Testovací data obsahují přibližně polovinu záznamů obsažených ve stromové struktuře a polovinu záznamů jiných. Soubory se zde zmíněnými daty jsou vypsány včetně jejich velikostí a počtu N–gramů v tabulce 1.1.

Tabulka 1.1: *Testovací soubory*

Soubor	Velikost [kB]	Počet záznamů
2gm1M[_sort].txt	13 924	1 000 000 bigramů
CZ[_sort].txt	91 858	7 044 021 unigramů
Rt[_sort].txt	3 664	158 954 N–gramů
2gm1M_test.txt	14 458	1 000 000 bigramů
CZ_test.txt	98 734	7 044 021 unigramů
Rt_test.txt	3 664	158 955 N–gramů

Každý soubor s daty jsem použil pro měření 2x. Jedenkrát pro data setříděná a jedenkrát pro nesetříděná. Náhodné rozptýlení hodnot jsem vyřešil použitím funkce Get–Random programu PowerShell, jejíž chování je popsáno zde: [10]. Pro měření času potřebného k sestavení stromu jsem použil funkci clock() z knihovny jazyka C <ctime> o níž lze dohledat veškeré informace zde: [9]. Každé měření jsem provedl 5x a průměr těchto hodnot jak pro data setříděná vzestupně, tak i pro data náhodně uspořádaná lze nalézt v tabulkách 1.2 a 1.3. V tabulkách se také nachází pro oba případy velikost výsledného stromu v paměti RAM. Každý uzel B+ stromu má velikost 41 Bajtů. Tuto hodnoty tvoří reference na rodiče, potomky a záznamy. Listové uzly navíc obsahují data o velikosti 75 Bajtů.

Tabulka 1.2: *Naměřené hodnoty B+ stromu*

data	Sestavení B+ stromu [s]	Velikost stromu [kB]	Vyhledávání [s]
2gm1M_sort.txt	8,7248	115 823	7,3976
CZ_sort.txt	75,5976	817 104	90,0374
Rt_sort.txt	1,5684	14 872	1,3072
2gm1M.txt	7,7936	96 075	6,3206
CZ.txt	73,4634	676 558	87,137
Rt.txt	1,2926	12 386	1,1212

Implementovaný R–strom pracuje pouze s čísly představujícími souřadnice dat. Pro testování jsem využil knihovnu jazyka C++ `<map>` o které se lze více dozvědět zde: [11]. Vybral jsem si ji pro její slovníkový charakter a snadnou použitelnost. Pro nedostatek paměti nelze v tomto případě použít testovací data CZ[_sort].txt. V tabulce 1.3 jsou uvedena data Rt[_sort].txt (+ kolekce), která obsahují i čas spojený s režií kolekce map. V případě dat 2gm1M[_sort].txt je uvedený čas jako u všech ostatních uvedených dat s načítáním dat ze souboru a jejich zpracováním. Pro názornost uvedu, že zde průměrná délka času potřebného pro zpracování dat při jejich čtení, jejich vyhledání v kolekci a případně uložení do kolekce se pohybuje okolo 75,5 vteřiny pro neseřtředěná data. Načtení ze souboru a vyhledání v kolekci před operací vyhledávání v R–stromu činí 69,447 vteřin. Čistě sestavení stromu je tedy v tomto případě přibližně 38,77 vteřin a vyhledávání v něm 9,73.

Tabulka 1.3: *Naměřené hodnoty R stromu*

data	Sestavení R stromu [s]	Velikost stromu [kB]	Vyhledávání [s]
2gm1M_sort.txt	118,6626	64 548	78,3774
Rt_sort.txt	4,600	9 909	3,8892
Rt_sort.txt (+ kolekce)	15,5934	10 292	13,7004
2gm1M.txt	114,2736	64 900	79,1752
Rt.txt	18,1584	9 013	11,945
Rt.txt (+ kolekce)	47,7194	8 976	30,2662

Z naměřených dat lze snadno vyčíst, že pro vyhledávání jednotlivých N–gramů je několikanásobně rychlejší B+ strom. Výhodou R–stromu by bylo použití vyhledávání podle vlastností např. 3. gramu N–gramů. Toto však není implementováno, jelikož je potřeba nejdříve

naimplementovat strukturu, která by převáděla jednotlivé N-gramy na čísla tak, aby byla zachována jejich vlastnost dle které by vyhledávání mohlo probíhat. V R-stromech se pracuje s násobky všech čísel, ze kterých jsou jednotlivé N-gramy složeny, tudíž jednotlivá čísla musí být dostatečně malá, aby bylo možné této výhody R-stromů využít.

5 Závěr

V rámci této bakalářské práce byly naimplementované 2 struktury: B+ strom a R–strom a byly otestovány na vhodných testovacích datech.

Z naměřených hodnot vyplývá, že k ukládání i vyhledávání N–gramů je pro daná testovací data podstatně lepší využít B+ strom. Setříděná data od nesetříděných se v něm příliš neliší. Při použití testovacích dat s N–gramy (Rt_sort.txt) v R–stromu je jak pro sestavení, tak pro vyhledávání v nesetříděných datech potřeba více než třikrát tolik času oproti stejným datům náhodně rozptýleným. B+ strom byl pro všechna data sestaven rychleji, vyhledávání v něm bylo podstatně rychlejší a bylo možné použít větší testovací soubory. Velikost R–stromu je v tabulce o něco menší, ale to proto, že neobsahuje N–gramy. Veškerá taková data jsou uložena mimo strukturu, která obsahuje pouze indexy.

Pokud bychom chtěli k práci s N–gramy využít R–strom, pak by bylo nutné vyvinout strukturu, která by převáděla N–gramy na indexy, které by odrážely vlastnosti N–gramů. Bylo by pak vhodné doimplementovat metodu pro vyhledávání N–gramů v závislosti na některé jejich vlastnosti reprezentované některým indexem a vracející všechny vyhovující výsledky. Tato struktura by měla být vyvinuta z Hash tabulky, ale tímto se již tato práce nezabývá. Vyhledávání by se díky tomu rapidně zvýšilo a pro tento typ úloh by se mohla struktura R–stromu jevit jako vhodnější. Co se týče budoucí práce i na B+ stromu, v závislosti na skutečných datech pro která by struktury mohly být použity, by bylo vhodné otestovat nastavení parametrů omezujících počet klíčů v každém uzlu. Pro potřebu větších dat, jenž se mohou v B+ stromu využít, je nutné doimplementovat odkládání na disk a zefektivnit práci s pamětí vhodnou dynamickou alokací.

Díky této bakalářské práci jsem se poprvé setkal s multidimenzionální stromovou strukturou. Zajímavým byl pro mě fakt, že jsem si strukturu nemohl představit ani nakreslit. Kvůli nutnosti neustále přepočítávat hranice jsem neočekával nějaké zvlášť dobré výsledky při standardním vyhledávání a to se potvrdilo. Díky naměřeným hodnotám se ukázalo, že B–strom je struktura skutečně vhodná pro práci s velkými daty a vyhledávání v ní je velmi rychlé.

6 Použitá literatura

- [1] DVORSKÝ, Jiří. Algoritmy I : Pracovní verze skript [online]. 2008 [cit. 2014-06-10]. Dostupné z: <http://www.cs.vsb.cz/dvorsky/Download/SkriptaAlgoritmy/Algoritmy.pdf>
- [2] PROKOP, Jiří. Algoritmy v jazyku C a C++ : praktický průvodce. 1. vyd. Praha: Grada, 2009, 153 s. ISBN 978-80-247-2751-6.
- [3] SEDGEWICK, Robert. Algorithms in C (Parts 1-4), 3. vyd. Addison-Wesley, 1998, 702 s. ISBN 0-201-31452-5.
- [4] GUTTMAN, Antonin. R-Trees: A Dynamic Index Structure for Spatial Searching, SIGMOD'84, Proceedings of Annual Meeting, Boston, Massachusetts, June 18-21, 1984 [online], s. 47-57. [cit. 2014-06-10]. ISBN 08-979-1128-8. Dostupné z: <http://www-db.deis.unibo.it/courses/SI-LS/papers/Gut84.pdf>
- [5] CHACON, Scott. Pro Git [online]. Praha: CZ.NIC, 2009, 263 s. [cit. 2014-06-11]. Edice CZ.NIC. ISBN 978-80-904248-1-4. Dostupné z: <http://i.info.cz/files/root/k/pro-git.pdf>
- [6] ČEŠKA, Z. – HANÁK, I. – TESAŘ, R. Proceedings of the 7th Annual Conference ZNALOSTI 2008, Bratislava, Slovakia, February 2008, s. 54-65. ISBN 978-80-227-2827-0. Dostupné z: <http://textmining.zcu.cz/publications/Teraman-Znalosti2008.pdf>
- [7] CORMEN, Thomas H. Introduction to algorithms. 2nd ed. Cambridge: MIT Press, 2001, xxi, 1180 s. ISBN 02-620-3293-7.
- [8] Komplexní Český a Slovenský wordlist ke stažení. GpsFreemaps.net - Mapy Garmin Zdarma [online]. 2008 [cit. 2014-07-12]. Dostupné z: <http://gpsfreemaps.net/navody/security/komplexni-cesky-a-slovensky-wordlist-ke-stazeni>
- [9] Clock - C++ Reference. C++ Reference [online]. 2000-2014 [cit. 2014-07-13]. Dostupné z: <http://www.cplusplus.com/reference/ctime/clock/>
- [10] Get-Random. Microsoft TechNet [online]. 2012 [cit. 2014-07-13]. Dostupné z: [http://technet.microsoft.com/en-us/library/hh849905\(v=wps.620\).aspx](http://technet.microsoft.com/en-us/library/hh849905(v=wps.620).aspx)
- [11] Map - C++ Reference. C++ Reference [online]. 2000-2014 [cit. 2014-07-14]. Dostupné z: <http://www.cplusplus.com/reference/map/map/>
- [12] ROBENEK, Daniel, Jan PLATOS a Václav SNÁŠEL. Efficient in-memory data structures for n-grams indexing. Databases, Texts, Specifications, Objects 2013. [online]. 2013, č. 971, s. 48-58 [cit. 2014-07-16]. Dostupné z: <http://ceur-ws.org/Vol-971/paper21.pdf>

7 Seznam příloh

Příloha A: Naměřené hodnoty I

Součástí BP/DP je CD/DVD.

Adresářová struktura přiloženého CD/DVD:

- Bakalářská práce
 - Implementace – kódy v jazyce C++
 - Bstrom.cpp – zdrojový kód B–stromu
 - Bstrom.h – hlavičkový soubor B–stromu
 - main.cpp – soubor nutný ke spuštění programu
 - Rstrom.cpp – zdrojový kód B–stromu
 - Rstrom.h – hlavičkový soubor
 - Testovací data – složka obsahující soubory s testovacími daty
 - 2gm1M.txt
 - 2gm1M_sort.txt
 - 2gm1M_test.txt
 - CZ.txt
 - CZ_sort.txt
 - CZ_test.txt
 - Rt.txt
 - Rt_sort.txt
 - Rt_test.txt
 - Text – složka obsahující text bakalářské práce ve formátu pdf
 - Bakalarska_prace.pdf

Příloha A: *Naměřené hodnoty*

Tabulka A.1: Tabulka naměřených hodnot pro B+ strom

	Setříděné N–gramy		Nesetříděné N–gramy	
	Sestavení B+ stromu [s]	Vyhledávání [s]	Sestavení B+ stromu [s]	Vyhledávání [s]
2gm1M[_sort].txt	8,734	7,624	7,812	6,220
	8,672	7,289	7,781	6,538
	8,672	7,196	7,797	6,376
	8,781	7,532	7,781	6,286
	8,765	7,347	7,797	6,183
průměr	8,7248	7,3976	7,7936	6,3206
CZ[_sort].txt	75,846	90,132	73,596	87,301
	75,408	90,340	73,674	87,118
	75,299	89,721	73,576	86,845
	75,356	89,825	73,612	87,301
	75,408	90,169	73,530	87,122
průměr	75,4634	90,0374	73,5976	87,137
Rt[_sort].txt	1,578	1,251	1,328	1,115
	1,562	1,286	1,277	1,112
	1,562	1,335	1,281	1,105
	1,578	1,318	1,281	1,105
	1,562	1,346	1,296	1,169
průměr	1,5684	1,3072	1,2926	1,1212

Tabulka A.2: Tabulka naměřených hodnot pro R strom

	Setříděné N–gramy		Nesetříděné N–gramy	
	Sestavení R stromu [s]	Vyhledávání [s]	Sestavení R stromu [s]	Vyhledávání [s]
2gm1M[_sort].txt	118,157	78,034	114,780	81,081
	118 375	78,707	113,488	78,826
	118,192	78,124	114,082	78,734
	119,171	78,456	115,738	78,607
	119,418	78,566	113,280	78,628
průměr	118,662	78,377	114,273	79,175
Rt[_sort].txt	4,891	3,863	17,835	11,900
	4,426	3,830	18,751	12,304
	4,599	3,903	18,445	11,845
	4,550	3,920	17,877	11,887
	4,534	3,930	17,884	11,789
průměr	4,600	3,8892	18,1584	11,945
Rt[_sort].txt	15,484	13,877	46,577	30,492
	15,694	13,899	48,820	30,434
	15,795	13,601	48,507	29,117
	15,366	13,458	46,830	30,443
	15,628	13,667	47,863	30,845
průměr	15,5934	13,7004	47,7194	30,266